

Hartmann Gergely

„Ha felemeltem, mindig bevertem a fejem”

*Pilt Rudolf (1931–2005): egy építész életútja
a Mosoni-Dunától a Rajna partjáig*

Bevezetés

Győriként már korán felkeltette érdeklődésemet a Révai Miklós Gimnázium hatvanas évekbeli épülete, de csak Győr 20. századi építészetével foglalkozó blogom (moderngyor.com) beindítása után kezdtem el utánajárni, ki is lehetett az építész, milyen alkotások fűződnek még a nevéhez. Az, hogy a tervező, Pilt Rudolf munkássága mindmáig alig ismert még a helyi kutatók előtt is, jól jelzi, mekkora lemaradásban vagyunk a korszak építészettörténetének kutatásában, főleg ami a vidéki történeteket illeti. Pedig épületei nemcsak az alaposabb utánajárást és az ismertetést érdemelnék meg, hanem azt is, hogy részei legyenek annak a kánonnak, amelyben a hatvanas-hetvenes évek építészeti alkotásait tartjuk számon.

Pilt a győri régióban működő két állami tervezővállalat közül a kisebbiknek, a Győr-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalat (GYSMTTV) egyik építészeti irodáját vezette 1961–1970 között. 1970-ben disszidált az NSZK-ba, a Rajnavidékére, ahol először alkalmazottként dolgozott, majd saját irodát alapított, amelyben haláláig aktív volt. A kutatásomból tehát egyrészt egy rendkívül változatos életút rajzolódott ki, másrészt betekintést kaphatunk egy hatvanas évekbeli tervezővállalat működésébe is.

A rendelkezésre álló források bemutatása után rövid életrajzi összefoglaló következik, majd részletesebben kitérek a Győrben és a megyében készült alkotásaira. Zárásként összefoglalom külföldi tevékenységének főbb súlypontjait. A forrásként használt személyes interjúk lehetővé teszik, hogy az életút szakmai részét kiegészítsem néhány magánéleti adalékkal. Szándékom szerint ezek tovább értelmezik a pályafutást, árnyaltabbá és megfoghatóbbá teszik a képet, amelyet Pilt Rudolfról, valamint a korszak társadalmi és emberi viszonyairól kapunk.

A kutatás forrásai

Az 1945 utáni építészeti múltunk kutatása bizonyos szempontból rendhagyó módszereket kíván és tesz lehetővé. A legfontosabb előny a korábbi korokhoz képest, hogy még élhetnek az alkotók, vagy legalábbis – ahogyan a mostani esetben is – a közelebbi-távolabbi kollégák, hozzátartozók, akiknek vannak személyes élményeik. Ezenkívül a hagyatékok nagyobb eséllyel találhatóak meg egy-egy családtagnál. E munka ilyen szempontból egyfajta esettanulmány is lehet, hiszen az adattárakból nyerhető információk mellett jelentős részben a személyes beszámolókra és a megőrzött hagyatékok anyagaira támaszkodik. Az egykori kollégákat részben személyesen, részben telefonon kerestem meg. A beszélgetések azt is bizonyították, hogy e lehetőség kihasználásában az utolsó pillanatban vagyunk: rengeteg név elhangzott, akit megkereshettem volna néhány évvel ezelőtt. A tanulmányban néhány eset kivételével eltekintek attól, hogy minden egyes, így szerzett információt egy személyhez vagy beszélgetéshez kösse. Egyrészt mert nehezen követhetővé válna a szöveg, másrészt mert igyekszem csak olyan adatokat közölni, amelyeket a megkérdezettek legalább megközelítőleg egyhangúan állítottak. A megszólítottak közül Pilt Rudolf fiának, Pilt Róbert építészmérnöknek tartozom talán a legnagyobb köszönettel. Édesapja németországi működéséről adott információk mellett leginkább azért, mert apja hagyatékát is rendelkezésemre bocsátotta, és hozzájárult az információk és a fotóanyag közléséhez. A hozzá való eljutásban, a személyes kapcsolatok feltérképezésében Szabó Péter győri statikus, Pilt Róbert unokatestvére segített. Gábor Jenővel is rendkívül érdekes és informatív beszélgetést folytattam, aki Pilt közvetlen munkatársa, szerkesztője volt a győri években. Pilt munkahelyén



1. Pilt Rudolf 1968 körül
Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

betöltött szerepéről, épületeiről Nemes József és Molnár Pál szolgált sok adattal. Nemes József statikus 1963-tól dolgozott a GYSMTTV-nél, Molnár Pál pedig 1963–1970 közt, majd kisebb megszakítás után még néhány évig dolgozott az irodában mint építész. Rövidebb, de informatív beszélgetést folytattam Alexovics Lászlóval és Keserű Bélával. Mindketten makettezők voltak, Alexovics a Győri Tervező Vállalatnál, Keserű pedig a GYSMTTV-nél, és személyesen ismerték Pilt Rudolfot.

A tanulmány másik kiemelt forrása a már említett hagyatéka, amelyet Pilt Róbert őriz. Az egy vastag lefűzős dossziét kitevő anyag jobbára kész vagy még épülő munkákról készült fényképeket, saját alkotásokról szóló (sajnos forrásmegjelölés és dátum nélküli) újságkivágatokat tartalmaz. A legértékesebb információforrás két fénymásolatban megmaradt levél 2002-re datálva, valamint egy dátum nélküli, de feltehetően szintén 2002 körül készült levélpiszkozat. Mindhárom kézzel írt dokumentum. Ezek közül is kiemelkedik az a 2002.

december 30-i keltezésű kétoldalas levél, amelyben a már idős építész felvételét kéri a Magyar Építőművészek Szövetségébe (MÉSZ), mert ebben egy rövid életrajzot is közöl, és megemlíti legfontosabb munkáit. Öt oldalt tesz ki a második dokumentum, amelynek címzettje Gábor Jenő. Ennek előzménye – ahogyan a levélből kiderül – egy nagycenki találkozás volt, ahol Gábor a hazlátogató Pilttől kért tanácsot a győri székesegyház esedékesnek vélt felújítási munkáihoz (amelynek külső rekonstrukcióját Pilt tervezte). A levél ezekre a kérdésekre ad kimerítő választ, és mellékesen sok egyéb, fontos információt is kiolvashatunk belőle. A piszkozat témája szintén a bazilika, illetve annak toronysisakja. Winkler Gábor a címzettje, aki *Győr 1939–1999* című könyvében nem szerepelteti őt a toronysisak rekonstrukciójáról szólva. Pilt ezt sérelmezi a levélben, és igazolásként – a korszak kutatójának nagy örömére – részletesen beszámol a tervezési és kivitelezési folyamatról. Piltet ez azért érintette rendkívül érzékenyen, mert haláláig ezt tartotta legfontosabb munkájának. A levél végleges változata nem került elő. Tudjuk azonban, hogy (a félreértés tisztázása után) Winkler Gáborral kollegiális levelezőviszony alakult ki. Ezek a levelek sem ismertek még, de elképzelhető, hogy Winkler Gábor hagyatékában lappanganak, amelyet halála után a győri Széchenyi István Egyetem vett át őrzésre.

A munka harmadik forrása a levéltári kutatás volt. Bár elvileg a GYSMTTV teljes tervállományát a Győri Városi Levéltár Műszaki Levéltára (GYML) őrizi, Pilt épületeinek dokumentációja rendkívül töredékesen van meg. Egy-egy keveset mondó, kallódó tervlapot és utólagos részleges átalakítási tervet leszámítva mindössze két épületről (a szabadstrandi öltözőről és a Révai Miklós Gimnázium bővítéséről) került elő az eredeti, bár erősen hiányos engedélyezési, illetve kiviteli tervanyag. Ezzel együtt köszönettel tartozom a levéltár munkatársainak, elsősorban Pálfi Károlynak, aki mindent megtett azért, hogy legalább ezek a dokumentumok előkerüljenek.

Végül fontos megemlíteni, hogy igyekeztem személyesen bejárni az itt bemutatott épületeket, legalább kívülről rögzíteni, lefotózni jelenlegi állapotukat. Ezek a közvetlen találkozások sajnos nagyrészt elszomorítóak voltak, hiszen ma már alig egy-két épület őriz valamit eredeti formájából. Ez azonban csak még jobban motivált e tanulmány megírására, amely talán hozzájárulhat ahhoz, hogy Győr egyik legegényibb hangú építészének megismerésével munkáinak értékeire jobban odafigyeljünk, és ami még menthető vagy helyreállítható, az meg is maradjon az utókor számára.

Nehéz kezdet után villámgyors karrier

Pilt Rudolf 1931. január 26-án született Győrben (1. kép). Családja Révfaluban vitte sikeres műszaki vállalkozását, betonelemeket és műkölapokat készítettek. Az 1943. január 1-jén megjelent *Győri Nemzeti Hírlap* hírdetései közt olvasható,¹ „Pilt Rezső, műszaki vállalkozó” és rögtön alatta „Pilt Vince, betonteleg”-ének hirdetése. (Mindkettő a Szarvas utca 2/a. szám alatt.) Pilt Rezső az édesapa, Pilt Vince pedig a nagypapa, aki valamikor a 19. század végén érkezett a Monarchia osztrák feléből bádogosként Győrbe. Az ifjabbik Rudolf a középiskolát a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Gimnáziumban kezdte,³ de a nyolcosztályos középiskola második felét a győri Révai Miklós Gimnáziumban fejezte be 1949-ben. Ezekben az években az iskola mellett apjánál dolgozott tanoncként, így gyakorlatot szerzett a műszaki kivitelezés területén, sőt érettségije idején már jogosítványa is volt. Apjának ez az előrelátása, hogy fia minél több lábón álljon, szinte azonnal meghozta gyümölcsét.

Az államosítás éveiben ugyanis a család gyárát elvették, apját börtönbe zárták, és Pilt bár jelentkezett a BME Építésmérnöki Karára, de mint kapitalista vállalkozó fiát elutasították. A kortársak beszámolója alapján az újonnan indult veszprémi Nehézipari Egyetemen helyezkedett el központifűtés-szerelőként, ahol valószínűleg az apjánál töltött évek tapasztalata alapján állt helyt. Nemsokára művezetővé avanszált, és ebben a minőségében mint „munkásgyereket” rövid idő után mégiscsak felvették az egyetemre. Ide azonban csak addig járhatott, ameddig ki nem derült problémás származása. Azonnal kirúgták, és besorozták három évre katonának. Itt korán megszerzett jogosítványának vette hasznát: egy magas rangú tiszt sofőre lett, aki megkedvelte, és segített neki, hogy a katonaság utolsó, harmadik évében levelező szakon ismét elkezdhesse az egyetemet. Az 1956-os történések után megint lapátra tették, végül valamilyen módon újra visszerült az egyetemre. „Tízéves küzdelem után (1950–1960-ig) diplomáztam 1960-ban (Weichinger-tanszék⁴)



2. Pilt Rudolf: Épületterv (Diplomaterv?), évszám nélkül
Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

az építészkar levelező tagozatán. Kétszer zártak ki az egyetemről (1950, 1957), rajtam kívül nem akarta senki, hogy építész legyek.” – olvassuk a MÉSZ-hez címzett levelében.

E rendkívül küzdelmes kezdet után azonban úgy tűnik, tehetségéhez méltó szakmai pályafutás vette kezdetét. Ennek első jele, hogy diplomatervét, amely egy Győrben építendő hajóállomás és szálloda, a *Magyar Nemzet* korabeli híradása külön is megemlítette.⁵ A hagyatékban található egy fotó, amely egy nagy méretű, hatalmas lábakon álló épület rajzáról készült (2. kép). Ez máshová nem köthető az életműben, akár e záró feladatként is azonosíthatjuk, bár az épület előtti vízfelület a vitorlással együtt inkább tűnik egy nagyobb tónak, mint Győr egyik folyójának.

1961-ben a Győr-Moson-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalatnál helyezkedett el. A győri régió második számú tervezővállalata 1960. július 1-jén alakult meg.⁶ Előtte a régió nagy tervezővállalatának, a Győritervnek egyik fiókirodája volt, amelynek elsősorban az állami tulajdonba került lakóházállomány helyreállítása, lakhatóvá tétele volt a feladata. Az önállósulás után a Megyei Tanács tervezőirodája lett, és ettől kezdve az itt keletkező építési és felújítási feladatok teljes körű építészeti és szakági tervezésével foglalkozott, amellelt, hogy korábbi profilját is megtartotta. Az alkalmazot-

1 *Győri Nemzeti Hírlap*, 9. 1943. e. sz. 5.

2 Mind az apa, mind a fia neve egyaránt szerepel különböző forrásokban Rezsőként (például a Révai Gimnázium kiviteli tervein is) és Rudolfként, bár utóbbi gyakoribb, és a hétköznapi életben is ezt használták.

3 Az 1941–1943 közötti évkönyveiben meg is találjuk a nevét.

4 Azaz a Középülettervezési Tanszéken, amelynek vezetője ekkor Weichinger Károly volt.

5 N. n.: Kivitelezik az Építőipari Egyetem végzős hallgatóinak legjobb diploma-munkáit. *Magyar Nemzet*, 145. 1960. 5.

6 VARGA István: Győr-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalat. In: *A Magyar Tervezőirodák Története*. Szerk. SCHÉRV Gábor. Budapest, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., 2001. 121.

ti létszám kb. 70 és 210 között ingadozott, kezdetben azonban a „tatarozó” fiókirodában leginkább jó képességű pallérok dolgoztak, diplomás építész alig vagy egyáltalán nem. Az új iroda alapító igazgatója, Varga István⁷ (maga is nemrég végzett építész) fiatal, felkészült szakembereket, elsősorban építészeket keresett a cégre zúduló rengeteg megbízás teljesítésére. Így került a friss diplomás Pilt Rudolf 1961-ben a vállalathoz. Rajta kívül ekkoriban (az igazgatóval együtt) csupán két-három építész végzettségű volt a vállalatnál. Varga hamar felismerte Pilt tehetségét és jó kommunikációs képességeit, aki így viharos gyorsasággal kiemelt pozícióban találta magát: szinte rögtön rábízták az egyik, egyre bővülő építésziroda vezetését,⁸ sőt ő tervezhette a vállalat 1963-ra már fel is épült új, Baross úti székházát. Az is sokatmondó, hogy a kettő közül a másik irodavezető az éppen ebben az időben, 1961–1963 között itt dolgozó Ivánka András⁹ volt, akinek távozása után ezt a helyet Újváry Rudolf töltötte be.¹⁰ Az egykori kollégák közül többen is úgy fogalmaztak, hogy Pilté volt a „menőbb”, az „egyes számú” iroda. Eközben egy általa tervezett emeletréépítésbe költözött az Ady Endre út 13. számú házba¹¹ családjával (feleségével, Temesi Évával, aki a Győritervnél volt rajzoló, valamint két fiával, Róberttel és Richárdal). A hanyattatott egyetemi évek, a késői diploma után a vállalatnál megtalálta számítását, és rendkívüli intenzitással vetette bele magát a munkába. A beszámolók alapján Varga István után a második ember volt a cégnél. Ez a viszony azonban úgy tűnik, nem vezetett rivalizáláshoz, mivel Piltnek inkább voltak építészeti, mint cégvezetői ambíciói. Pozíciója talán abban segítette, hogy ő kaphatta a vállalathoz kerülő legérdekesebb és legnagyobb feladatokat. A vállalati székház után többek között ő készítette a frekvenciátalt helyen lévő új irodaházak, valamint a patinás Révai Gimnázium bővítésének tervét, és a megye kiemelt műemléki együtteseinek dolgozhatott (nagyecenki Széchenyi-kastély, Pannonhalmi Főapátság).

Külön fejezete győri munkásságának a „maszek” feladatok. Ezek közül a legjelentősebb a győri székes-egyház toronysisakjának rekonstrukciója, valamint a tetőszerkezetének és a külső homlokzatnak a felújítása (1967–1970). Ezzel a munkával kezdődött a püspökséggel való intenzív kapcsolata. Gábor Jenőt, szerkesztőjét vonta be leginkább ezekbe a munkákba, aki így emlékszik vissza: „rengeteget jártunk vidékre is felmérni [...]. Vagy 30-40 templomot, toronysisakot újjátottunk fel”. Ezenkívül egy konkrét új épületét tudták a kortársak felidézni, amit egyházi megbízónak készített: ő tervezte Pannonhalma település plébániaépületét (statikus Nemes József volt). Ehhez a munkához egyik legígéretesebb feladata vezethette el, ugyanis ő végezte a Pannonhalmi Főapátság teljes épületegyüttesének építészeti felmérését. „Ha nem megy ki, biztosan ő csinálhatja a felújítást is” – emlékeztek vissza többen. Nemcsak dolgozott egyházi megbízóknak, de templomba járó ember is volt, bár fia szerint nem annyira mély vallásos meggyőződése miatt, inkább a kommunisták iránti utálatából „cipelte el” fiait minden vasárnap a templomba. Az egyházi megbízóknak végzett feladatokban az is motiválhatta, hogy a külföldi adományokból finanszírozott munkákat a kortársak beszámolóinak alapján „valutában fizették”. Ezt nem tudjuk, pontosan mit jelentett, de a visszaemlékezések alapján e bevételekből hódolhatott egyetlen igazi hobbiának, az autóknak. Trabantja után először egy Fiat 850-est vett („Most képzeld el, egy családnak egy kétajtós autót!” – emlékezett vissza a fia), majd egy immár a család szempontjainak is megfelelő Fiat 124-est. (Ez itthon is ikonikus autó, hiszen 1970-ben ennek licensze alapján került forgalomba a szovjet VAZ–2101, ismertebb nevén az 1200-as Zsiguli.) Ekkortájt egy szokatlan, csillogóan új nyugati gépkocsival Pilt az egész városban feltűnést keltett. Az ismert és elismert építész 1970 júliusában ebbe az autóba pakolta fel egész családját, és hagyta itt végleg Magyarországot. Pontosan nem rekonstru-

7 Varga István (1927–?), 1983-ban Ybl-díjjal kitüntetett építész. A GYSMTTV igazgatója 1960-tól 1990-ig. A megye legjelentősebb kastélyainak és egyéb fontos műemlékeinek helyreállítása fűződik a nevéhez: Fertőd, Esterházy-kastély, 1962–1988; Nagyecenki, Széchenyi-kastély, 1971–1987 közötti munkálatai; Sopronhorpács, Széchenyi-kastély (évszám nélkül); valamint részt vett a győri belváros 1979–1989 között zajló teljes rekonstrukciós munkájában. Ezek közül a nevéhez köthető a „Klastrom szálló”, a korábbi karmelita rendház átépítése.

8 Pilt Rudolf 1961–1970 közt vezette az irodát, helyettese egykori egyetemi csoporttársa, Czeglédy János volt.

9 Ivánka András az 1956-os forradalomban betöltött szerepe miatt száműzték korábbi munkahelyéről a KÖZTI-ből, és eltűnésének utol-

só időszakát (1961–1963) Győrben, a GYSMTTV-nél töltötte. Egyéb munkái mellett itt készítette el talán legkedvesebb munkáját, az 1969-re felépült, híres klubház épületét a Zrínyi utcai kórház területén. Bővebben lásd: KUSLITS Tibor: Ivánka András, egy építész a huszadik századból. ARC 4. *Az Új Magyar Építőművészet melléklete*. Szerk. Vámos Dominika. 2000. 34.

10 A kortársak beszámolója szerint 1970 után Újváry irodát váltott és átvette Pilt pozícióját, helyettese Molnár Pál lett. A másik iroda vezetését Csapó György kapta, aki mögött a második ember Bödök Miklós volt.

11 Győr Város Levéltárának Műszaki Levéltára, kiviteli tervdokumentáció, 9026 Győr, Ady Endre utca 13. (A levéltárban található dokumentumok az adott épület pontos címével kereshetők vissza.)

álható, de nagy valószínűséggel a Magyar Honvédelmi Sportszövetségnél a székház tervezésekor szerzett jó kapcsolatai révén sikerült elintézni, hogy az egész családjával együtt vízumot kapjon, és útra kelhessen – természetesen a visszatérés kötelezettségével. Minden munkatársát meglepetésként érte távozása: „fel sem merült bennünk, hogy elmegy, hiszen itt minde- megvolt”.

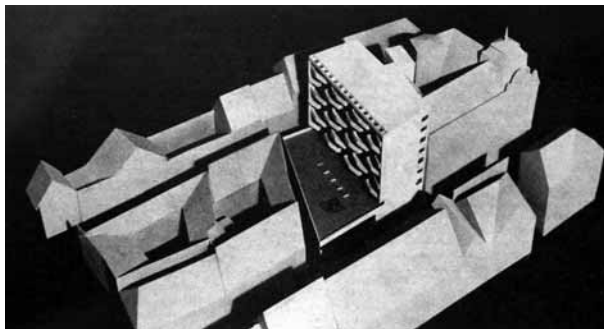
Röviden érdemes felidézni, milyen kép maradt meg róla győri kollégáiban. A visszaemlékezések abban egybeesengenek, hogy jó megjelenésű, elegáns, városzer- te ismert ember volt, aki éppúgy megtalálta a hangot az építkezéseinek dolgozókkal, mint a püspöki palota lakóival és vendégeivel. Irodavezető volt, de dolgozni mégis inkább egyedül vagy néhány kiválasztott kollé- gájával szeretett. Munkatársai kifejezetten jó képes- ségű, tehetséges építésznek ismerték, aki nagy krea- tivitása mellett alapos műszaki felkészültséggel és jó kombinatorikus képességekkel is rendelkezett. „Szeret- te a szépet és az újat, amivel mindig feszegette a kivi- telezőknél a határokat. De nagyon jól kommunikált, és legtöbbször elérte, amit akart.” Már jeleztük, hogy nemcsak fantáziadús építész és jó konstruktőr, de a földön két lábon álló, érvényesülni tudó ember is volt. Nemes József egyenesen azt mondta róla, hogy „ebben a kavargó, sűrű világban ma hengerelne”. A kortársak szinte egyöntetűen valóban úgy emlékeznek rá, mint aki gazdasági téren is „ügyes, a pénzzel jól bánó, igazi sváb gyerek volt”, aki ugyanakkor „munkatársaival is nagyvonalú”-an viselkedett. Fontos volt számára, hogy a szakma szépségének gyakorlása mellett ott legyen, ahol „jól lehetett érvényesülni”. Nyilván az iparos-üzlet- ember családi minta is hozzájárult ahhoz, hogy szak- mailag és gazdaságilag is sikeres építésszé váljon. Mi készíthette akkor az emigrációra? Talán éppen ez, vagyis egy idő után mégis túl szűknek bizonyultak az itthoni keretek. Közrejátszhatott vágya a magyar gaz- dasági és kivitelezői realitások kötöttségeitől mentes építészeti alkotás iránt. Ez a feltételezés egybeeseng azzal, ami több visszaemlékező szerint rendszeresen elhangzott tőle: „Ha felemeltem, mindig bevartem a fejem.” A gúzsba kötöttség érzése mellé fia még hoz- záteszi, hogy finoman szólva nem szimpatizált a fenn- álló rendszerrel („utálta az oroszokat”), azaz úgy tű- nik, az érvényesülés iránti vágya kizárólag szakmai és nem politikai pályán mozgott. Ugyanő említi még fő- nőkével, Varga Istvánnal való elégedetlenségét is. Ezt ugyan a kollégák nem igazolták („a Pistával biztosan nem vezett össze, mert ő olyan ember volt, hogy ve- le nem lehetett összeveszni”), de nyilván gyűlhetett

benne munkahelyén is az elégedetlenség, amely a ki- utazáshoz vezetett.

Három, Németországban töltött évtized után, 2000 körül vált intenzívebbé kapcsolata az itthon maradt, egykori kollégáival. Többen említették, hogy személye- sen találkoztak vele egy-egy hazalátogatása alkalmá- val, vagy kölcsönös levélváltásra került sor. Ugyanakkor még több mint hetvenévesen is aktívan vitte ekkoriban fiával az irodáját, nem szándékozott hazaköltözni, ahog- yan erről saját maga is ír a MÉSZ-nek címzett levélben. 2003-ban elvállalták a düsseldorfi Asahi Hotel homlok- zati felújítását. Pilt Róbert úgy emlékszik, hogy „ehhez már nem volt igazán kedve, nagy részét már én csinál- tam”. Egyszer az idős Pilt mégis kiment a helyszínre, fel- mászott az állványra, ahol egy palló beszakadt alatta, leesett, és ő nyílt kéztörést szenvedett. Balesetéből már nem épült fel. Feltehetően az erős fájdalomcsillapítók okozhatták, hogy bélrákot kapott, aminek követke- zésében 2005. április 19-én elhunyt. Kívánsága szerint Győrben, a Szent Imre-templom kriptájában temették el. Nemcsak a ránk maradt hagyaték számos dokumen- tuma utal arra, hogy haláláig a székesegyházon végzett munkája állt szívéhez a legközelebb, hanem az is, hogy kívánsága szerint ez olvasható sírkövén: „Pilt Rudolf (1931–2005) okl. építészmérnök, a Győri Székesegyház restaurátora 1967–1970”.

A vállalat „menőbb” építészirodájának vezetője

Mielőtt rátérnénk a GYSMTTV-nél tervezett konkrét munkáira, még két kollégáját érdemes megemlítenünk, akik szakmailag is fontosak lehettek számára. Az elsőre a MÉSZ-levél hívja fel a figyelmünket: „ez időben Ivánka András építésszel [...] volt szoros, évekig tartó baráti kapcsolat. A szakmát az ő szemlélete alapján tanultam meg, ami ma is befolyásol”. Erről a kapcsolat- ról ezenkívül semmi egyebet nem tudunk, ugyanakkor kétségtelen, hogy Pilt is akkor kerül a céghez, amikor a már tapasztalt Ivánka. Mivel Pilt levelező szakon vé- gezte az egyetemét, és ez volt az első építész munkahelye, ahol ráadásul gyakorlatilag nem volt igazán nagy tapasztalattal rendelkező építész, Ivánka lehetett az első potenciális mesterfigura az életében. Kétségtelen, hogy az az átfogó, egészen a legapróbb részletekig hatoló hozzáállás, valamint a plasztikus, már-már költői formákra való törekvés, amely Ivánka építészetiét is



3. Tervváltozat a győri Kazinczy utca 5–7–9. foghíjtelkek beépítésére, 1966 körül
KRISZT 1967. (ld. 13. j.)

meghatározta, Pilt épületeinek is fontos ismérve lett. Csapó György építésszel¹² való barátságát is ebben a levélben említi. Erről a viszonyról sem tudunk meg többet, mint hogy Németországból „rég barátomon kívül (Csapó György, győri építész) nem tartottam [mással] benső kapcsolatot”. Csapóval való barátságát egyfajta kölcsönös szakmai tisztelet alapozhatta meg. A kortársak beszámolója alapján ők ketten voltak akkoriban a vállalatnál a letehetségesebb tervező építészek.

Egy terv és egy korai munka

Pilt elsőként bemutatott, meg nem valósult műve össze is köti a két kollégát. A közölt makettfotón¹³ ránk maradt terv a győri belváros, az elhanyagolt karbantartás miatt lebontott három műemlékháza helyén tátongó foghíj, a Kazinczy utca 5., 7., 9. telkek beépítésére tesz javaslatot. A *Városépítés* 1967/3. számából ismert terv feltehetően 1965–1966 körül készülhetett (3. kép). A beépítés megvalósulása azonban egészen 1980-ig húzódott, és végül Csapó terve szerint készült el.¹⁴

Pilt javaslata a három összevont telket egy egységként kezeli, és nem mondhatjuk, hogy a hagyományos utcaképet és a műemléki idomulást szem előtt tartó elképzelést látunk. Ezzel együtt a terv is megőríz valamit

az egykori telek-tagolódásból, hiszen maga is három elemből áll: egy síkatorból, egy lapos, feltehetően üzlet-helyiség(ek)et befogadó földszintes épületrészből, valamint egy kb. huszonöt lakást tartalmazó, hatemeletes szárnyból. A helyszín nagy kihívása volt a két, egymástól nagyban eltérő párkánymagasságú szomszéd közötti formai átmenet megoldása. Ezt a szintek fokozásával bizonyos mértékig figyelembe vette a terv. Ugyanakkor a korábbi szintváltás helyett a befordított lakószárny egy újabb és tulajdonképpen nagyobb zökkenést vitt volna a belváros testébe. Ennél a munkánál elmondhatjuk, hogy a végül megvalósult Csapó-féle terv (amely architektúrában megtartotta a hármas telekosztást, és finomabb eszközökkel reagált az épített kontextusra is), kiérleltebben oldotta meg 1980-ra a feladatot, mint Pilt felvetése a hatvanas évek közepéről. A fotó mégis fontos számunkra, ha másért nem, azért, hogy össze tudjuk hasonlítani a tanulmány végén bemutatott, több mint két évtizeddel később, Németországban felépült hasonló telekadottságú és léptékű épületével.

Már említettük, hogy Pilt tervezte a GYSMTTV 1963-ra felépült új székházát (4. kép). A szűk költségvetésű lakó- és irodaépület a kor átlagos színvonalát képviseli, bár vannak érdekes részletei, például az oldalmegvilágításos, homorú hátfallal kialakított lépcsőház. Érdekes, hogy már ennél a munkájánál ott van a homlokzatra kivetített, függőleges (szerkezeti?) osztás, amely később, kiérleltebb változatban több munkáján, így a Révai Gimnázium bővítésén is megjelenik. A székház hamarosan, 1968 körül egy újabb ütemmel bővült, amelyet már nem Pilt, hanem Molnár Pál tervezett. Ma mindkét épület meglehetősen elhasznált, de még nagyjából eredeti állapotban van. Működnek is, részben a GYSMTTV-ből, a rendszerváltáskor alakult kisebb irodáknak és lakásoknak adnak otthont, részben pedig a vállalat hagyatékát őrző, Győr Város Levéltára Műszaki Levéltárának.

A győri strand öltözőépülete

Pilt 1963-ban tervezte,¹⁵ és 1964-re épült fel a Mosoni-Duna partján a szabadstrand öltöző- és büféépülete (5–6. kép). Ma még áll, de a rengeteg toldalék és

12 Csapó György (1932–1999) több jelentős és jellegzetes épülettel gazdagította Győrt. Ezek közül kiemelkedik a Bem térre tervezett (mára jelentősen átalakított) irodaháza, valamint a belvárosi Kazinczy utca 5–9. foghíjtelkekre tervezett épülete.

13 Közli: KRISZT György: Győr történelmi városmagjának rekonstrukciós kérdései. *Városépítés*, 1967. 3. sz. 7–11.

14 Az épületet ismerteti: WINKLER Gábor: Győr, Kazinczy Ferenc u. 5–7–9., több rendeltetésű épület. *Magyar Építőipar*, 1980. 1–2. sz. 8–12.

15 A GyML-ben talált kiviteli tervek dátumai: 1963. január és március közöttiek. GYML, Szabadstrand épület, 9026 Győr, Vásárhelyi Pál út 12., kiviteli terv.

rarakódás miatt alig ismerhetünk rá. A töltésről induló lépcsőn és hídon át lehet ma is megközelíteni az árter fölé nyersbeton lábakkal emelt házat. A szabályos alaprajzi négyzetbe szerkesztett helyiségeket eredetileg egy fedett-nyitott körfolyosó fogta körül. Innen nyílt a ruhatár, a fürkés férfi- és női öltöző, az orvosi szoba, valamint egy, a folyó felé néző büfé. Ez utóbitól indult a folyó felé vezető második lépcső. A ház külső megjelenését síkok, egyenes vonalak, a nyitott és zárt felületek váltakozása, lamellák és vékony ablaksávok összjátéka határozta meg. Az előtérbe ugró korlát és a konzolosan kiugró földem bütösíkjai egy elsődleges, fehérén világító homlokzatot adtak, amely mögé változatosan komponált, árnyékban maradó másodlagos falfelületek húzódtak vissza. A korabeli publikáció szerint¹⁶ ezek festése eredetileg váltakozva terrakotta és sárga színű volt. Az épület azonban nem sokáig maradt meg a tervezett, képletszerű állapotában: egy hetvenes években készült fotón látszik, hogy ekkorra egy terasszal bővült, ma pedig már szinte felismerhetetlen. A kilencvenes évektől szórakozóhely üzemel benne, és a lehető legelképezetőbb hozzáépítésekkel bővítették. A hagyatékban több fotót is találunk az épület ma is látható gyalázatos állapotáról, ami bizonyítja, hogy Pilt haláláig nyomon követte egykor tervezett házának sorsát – nem telhetett benne sok öröme.

Két irodaház

A GYSMTTV a hatvanas években Győrben mintegy tíz közepes méretű, jellemzően három-négy szintes irodaházat tervezett különböző megyei hatáskörű vállalatoknak. Ezek közül kettőt¹⁷ jegyez Pilt Rudolf: a Jókai út 12. szám alatt a megyei Állami Gazdaságok (Agrober) (7. kép) és a Bajcsy-Zsilinszky út 2.-ben pedig a Magyar Honvédelmi Sportszövetség (MHS) székházát. Azon túl, hogy mindkét épület mérete és funkciója nagyjából azonos, hasonló adottságú, a szűk belvároshoz közeli foghíjtelekre is épültek. Az eredeti tervdokumentációk sajnos egyelőre nem kerültek elő, csak az Agrober-székházhoz találtunk egy 1974-re datált felmérési tervet,¹⁸ amelyet egy kisebb átalakításhoz készítettek.

16 MOLNÁR Pál: Győri dunai szabadstrand öltöző-büfé. *Műszaki Tervezés*, 1964. 12. sz. 10.

17 A MÉSZ-hez címzett levelében Pilt megemlíti, hogy „1960-tól 1970-ig Győrtől négy irodaházat [...] terveztem”. Ha a vállalati székházat is hozzá-



4. A Győr-Sopron Megyei Tervező Vállalat székházának hátsó homlokzata a lépcsőházzal
Forrás: Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

Ez utóbbi épület építését egy, a hagyatékban talált újságcikk szerint 1963-ban kezdték meg. Elkészültekor (1965 vagy 1966) felemelően friss látvány lehetett az akkor még csak meglehetősen átlagos, 19. század végi, 20. század eleji épületekkel foghíjasan szegélyezett Jókai utcában. Alaprajzi rendszere szokványosnak mondható: az utcáról tágas előcsarnok nyílt, a földszinten helyezkedett el továbbá egy szolgálati lakás, valamint a gépészeti helyiségek. Az előcsarnokból induló (látvá-

verszük, akkor az itt bemutatott két másik irodaházzal is csak háromnál járunk. Ezek szerint létezhet a városban egy eddig ismeretlen negyedik is.

18 GYML, Állami Gazdaságok megyei székháza, 9021 Győr, Jókai út 12., felmérési tervek, 1974.



5. A győri szabadstrand öltözőépület eredeti állapotában, a hatvanas évek közepén
A Győr-Sopron Megyei TervezőVállalat jubileumi kiadványa, é. n. (ld. 13. j.)

nyosan térbe állított) lépcsőn jutottunk fel a három, középfolysóra szervezett irodai szintre. Tartószerkezete a kor bejáratott eljárásaival készült: a vasbeton pillérváz Bohn-födémeket tart. A csupasz vázat adó hétköznapi szerkezeti és alaprajzi struktúrát azonban Pilt nem éppen szokványos módon lakta be, illetve öltöztette fel. A homlokzat teljes hosszában acélszerkezetű üvegfalakkal készült, függönyfalszerűen, de ekkoriban még nem ipari körülmények között előregyártott szerkezetként, hanem egyedi, szinte házilagos kivitelezésben. Ezek ma már nem láthatók, a 2000-es évek során hőszigetelő nyílászáróra cserélték, igaz, (a bejárat melletti sűrű osztású üvegfal kivételével) legalább az eredeti osztás figyelembevételével. Ezek a nagyjából nem nyitható üvegsávok hozták magukkal a homlokzat másik markáns elemét: a konzolos, hosszirányban vékonyodó vasbeton sávokat, amelyek egyszerre funkcionáltak árnyékolóként és a fix üvegfalakkal szükséges tisztítójárdaként. Az egyik különleges megoldás eredményezte a másikat, Pilt pedig a tulajdonképpen

kényyszerűen jelentkező tisztítójárdákból alkotta meg a ház legmarkánsabb formai elemét. Ezen túl első látásra talán fel sem tűnik, hányféle burkolóanyagot alkalmazott az egyébként szigorúan szerkesztett homlokzaton. A földszinti sávban téglaburkolat és üvegfal váltja egymást, de a műkő is megjelenik az ablakkeretek és egy (az említett átalakítás során eltűnt) földszinti ablak elé tett lamellázat anyagaként. Az emeleteken az üvegfal alatti parapetsávokat kívülről sötét kerámia burkolja. Az erkélyek felülete nyersen hagyott, fehérre festett beton, míg a homlokzat oldalain körbefutó keret felületi anyaga kőporos vakolat. A nyersbeton a tető déli részén kiérkező markáns, lekerekített kéményen festetlenül is megjelenik.

Néhány dolgot érdemes kiemelni a belső kialakításából is. A szabadon álló lépcsőn túl megemlíthető a folyosók rejtett világítása, valamint az akkoriban korszerűnek számító, ráadásul az NSZK-ból importált, gőzüzemű fűtés. Az igényes megjelenésű, egyedi kivitelű fűtőtestek a homlokzatok teljes hosszában végigfu-



6. A győri szabadstrandi öltözőépület állapota a kétezres évek elején, 2000 körül
Fotó: Pilt Rudolf, Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

tő üvegfalak parapetjében kaptak helyet. Rendhagyó megoldásai ellenére, a korabeli publikáció¹⁹ szerint, az épület az akkori gazdaságossági elvárásokat teljesítette, belefért az előirányzott költségkeretbe. Ma még használják, de a kicserélt nyílászárókon kívül meglehetősen rossz állapotban van. Különösen a tisztítójárdák állapota aggasztó (szerkezetileg is), amelyek szakszerű helyreállítása elodázhatatlan.

Az MHS irodaháza²⁰ 1966-ra épült fel a Bajcsy-Zsilinszky út 2. szám alatt (8. kép). Az épület közvetlen szomszédja az 1944-ben befejezett, kiemelkedő építészeti minőségű vagonnyári bérházépület (építész: Urbancsok Tibor), amely a közölt korabeli fotó jobb oldalán tűnik fel. A helyszín amiatt is érdekes, mert akkoriban (a néhány év múlva megépülő új Rába-híd megnyitásáig) még erre haladt a városon az 1. számú, Bécs Budapesttel összekötő főútvonal, így kifejezetten exponált

utcasorba illeszkedett a ház. Alapképlete nagyon hasonlít az Agrober-székházéhoz: egy foghíjtelken épült, négyszintes, középfolyosós irodaépület. Alaprajzában a legjelentősebb eltérés, hogy a lépcső ezúttal a belső magba került. Az egykarú kialakítás és a földtől ellebegő falazott korlátok talán még elegánsabbá teszik, mint az előző példát. A homlokzati megoldás az Agrober székházéhoz hasonló: a nagy méretű, jó részben fix üvegfalakat az árnyékolóként is szolgáló tisztítójárdák kísérik. A homlokzat arányai itt is a kor átlagából kiemelkedő eleganciát sugároznak, bár mind a mellvédek kialakítása, mind az üvegsávot ritmusosan osztó falpillérek kissé darabossá teszik az összképet. További izgalmas formai megoldásokat találhattunk a tetőterazon. A teljes területén bejárható lapos tetőt egyrészt rendezvények helyszínékként képzeltek el, másrészt a rádiózáshoz szükséges antennák elhelyezésének, megközelíthetőségének igé-

19 MOLNÁR Pál: Győr-Sopron-Vas megyei Állami Gazdaságok irodaháza, Győr. *Műszaki Tervezés*, 1965. 6. sz. 14–17.

20 CSAPÓ György: MHS megyei és Győr város elnökségi székház. *Műszaki Tervezés*, 1968. 12. sz. 16–17.



7. Agrober-székház, Győr, 1970 körül
A Győr-Sopron Megyei TervezőVállalat jubileumi kiadványa, é. n.
(ld. 13. j.)



8. A Magyar Honvédelmi Szövetség megyei és városi elnökségének székháza, Győr, 1970 körül
A Győr-Sopron Megyei TervezőVállalat jubileumi kiadványa, é. n.
(ld. 13. j.)

nye indokolta. A plasztikus, szoborszerű tetőfelépítmény egyben a szomszéd épület eltérő párkánymagasságához való átmenetet is adta. Ennek a háznak a sorsa az előbbivel ellentétben már megpecsételődött, ugyanis 2017 során lakásokat alakítottak ki benne. Hőszigetelték, magas tetőt kapott, így az egyedi tetőfelépítmény szükségszerűen eltűnt. Nyilván az eredeti belsőépítészeti kialakítást is hiába keresnénk.

A Révai Gimnázium bővítése

A neves győri Révai Miklós Gimnázium 1893-ra elkészült, Meixner Károly tervezte épülete a hatvanas években a

szakközépiskolai képzés beindításával kicsinek bizonyult²¹. A szükségessé vált bővítésre a meglévő épülettől dél-nyugati irányba elhelyezkedő szűk terület állt rendelkezésre, ahol több kisebb épület és a korábbi, kis tornaterem állt (9. kép). Az új épületszárny 1970 októberére készült el Pilt tervei szerint (10. kép), aki ekkor már nem volt az országban.²² A győri Műszaki Levéltárban megtekinthető az engedélyezési terv és a kiviteli terv több változata,²³ bár ez utóbbiból a végleges változatot nem találjuk.

A négyszintes, monolit vasbeton szerkezetű épület első látásra kitűnik jó arányú, egyéni hangvételű megformálásával. A hosszanti tömeget egyedileg alakított vasbeton oszlopokkal emelték az iskolaudvar szintje fölé. Az első és második emeleten kapott helyet az ösz-

21 ANTALINÉ HUIJTER Szilvia közli: *Városthörténeti puzzle, 90. rész. A győri főreáliskola, a későbbi Révai Miklós Gimnázium*. URL: <http://www.gyoriszalon.hu/news/8987/66> (Letöltve: 2018. 06. 11.)

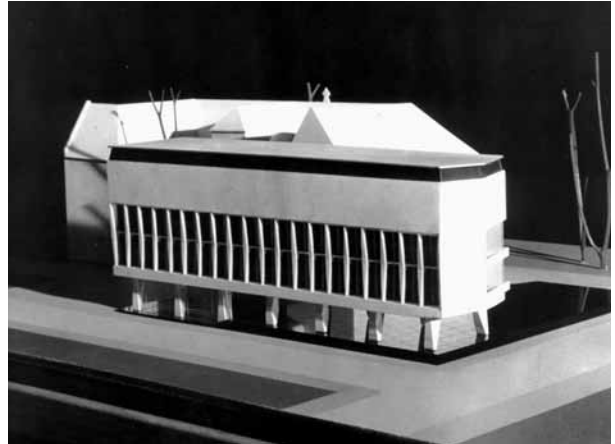
22 A kortársak visszaemlékezése szerint a művezetést már Glázer Ferenc fejezte be.

23 GYML, Révai Miklós Gimnázium bővítése, 9021 Győr, Jókai u. 21., engedélyezési és kiviteli tervdokumentációk.

szesen nyolc tanterem, és az őket kísérő tágas zsbongó folyosók. A felső szinten a tornaterem és a hozzá kapcsolódó helyiségek (öltözők, orvosi és tornatanári szoba) található. Érdekes itt előrebocsátani, hogy az épületet 2001-re felújították. Pilt 2002-ben Gábor Jenőnek írt leveléből tudjuk, hogy a város illetékes hivatala megküldte neki véleményezésre és jóváhagyásra az átalakítási terveket, amelyeket ő aláírásával el is fogadott. A legjelentősebb változtatás, hogy az eredetileg szabadon hagyott földszint üvegfalakkal történő beépítésével alakították ki az iskola régóta hiányzó dísztermét. Elsőre talán jelentéktelenebbnek tűnő változtatás, a nyílászárók cseréje, amellyel a déli, nagy üvegfalás homlokzat veszített igazán, ahogyan azt később látni fogjuk.

Pilt a foghíjak után végre egy olyan jelentősebb méretű épületet is tervezhetett, amely szabadon áll, és minden oldalról érvényesül (11. kép). A tervezéshez a telepítés adta a kiindulópontot, ahogyan az engedélyezési terv építészeti műszaki leírásából kiderül. Egy paradoxont kellett feloldani: ki kellett tágítani a rendkívül szűkös iskolaudvart a kisebb-nagyobb épületek lebontásával, de úgy, hogy ezek helyére egy sokkal nagyobb programot befogadó ház is kerüljön. Pilt Le Corbusier ötletéhez nyúlt, és lábakra állította a házat. Az új szárny előtt, a meglévő irányába egy piazzettaszerű teresedést alakított ki, amelyet ki is emelt a környezetből, és egyedi vasbeton elemekből épült kerítéssel vett körül (ez a közölt archív képről még hiányzik). A terv városépítészeti szempontokat is figyelembe vesz. Egyrészt megteremtette bizonyos szempontból a vasútállomás előtti városi térrész szimmetriáját. Az új szárny a gimnázium főépületétől északra eső bérháznak ad kellő ellensúlyt a déli oldalon. Másrészt reagál a tőle nyugatra lévő börtönépület jelenlétére, illetve figyelembe venné annak remélt, de végül elmaradt lebontását. Az épület tudatosan eltakarja a nem túl felemelő intézményt a város egyik legforgalmasabb tere felől, másrészt – a bontás esetén – a nyugatról a gimnáziumig bővülő Eötvös park és a keletre fekvő Honvéd liget éppen itt ért volna össze, és a két zöldterület között a lábakra állítással legalább a vizuális kapcsolat létrejött volna. Mindez azonban a börtön megmaradása miatt nem valósult meg.

Piltnek a sablonoktól elszakadó gondolkodása leginkább a homlokzatok és a tömeg kialakításában mutatkozik meg. A lábakra állítással és a tornateremnek a felső szintre kerülésével áll elő az a játék, hogy a tömeg lentről felfelé egyre súlyosabb. A beépítetlen földszint fölötti két tantermi szint már ablakos, illetve üvegfalás kialakítása az átmeneti zóna, amely a tornaterem súlyos tömegéhez vezet át. Az egész kompozíciót lezárja, és



9. Makettfotó a győri Révai Miklós Gimnázium bővítésének munkaközi tervéről, 1968 körül
Győr Város Levéltárának Műszaki Levéltára, Fátay Tamás hagyatéka

visszajára is fordítja a körbefutó ablaksávval ellebegtett zárófödém. A tantermi szintek két oldalhomlokzata csak első pillantásra ugyanolyan. A különbség a makett, illetve a másik oldalról készült fotó összehasonlításával is kivehető. A keletre, azaz az új iskolaudvarra néző tantermek nagy méretű ablakai a homlokzatot strukturáló vasbeton pillérek közé kerültek. A nyugati homlokzaton azonban a szintén megjelenő vasbeton pillérek mögé húzott be Pilt egy duplaszint magasságú, a két zsbongó folyosót összekötő üvegfalat.

Az épület két véghomlokzata sem eseménytelen. A főépület felé eső északi rész rejtja a lépcsőházat, innen nyílik a két átkötő folyosó is. A földszinten az első (a makett-fotón is látható) változatokkal ellentétben nem egy üres (a maketten üvegfalnak tűnő) rész alakult ki, hanem egy zárt, kővel burkolt helyiségcsoport tároló és gépészeti funkciókkal. A két tantermi szint északi végében a WC-csoportok található. A homlokzaton itt vasbeton elemekből szerkesztett rácsozatot találunk a tartószerkezet mögötti síkon. Az épület egyik legizgalmasabb pontja a tompaszögben megtört déli homlokzat, és annak két szint magas üvegfala. A közölt archív fotón átsejlik, hogy az üvegfal mögött egy kerámiából készült képzőművészeti alkotás található. A hétköznapi logikának itt is ellentmond az épület, hiszen felmerül, hogy egy különben időjárásálló anyagból készült, hatalmas méretű murália miért nem a külső falon található. Az elhelyezésből pedig egyértelmű, hogy nem az épületben tartózkodók számára készült, mivel belülről nincs feltárulása, vagyis azok láthatták



10. A Révai Gimnázium bővítése keletről, a vasútállomás felől, Győr, 1985
Kozma Endre magángyűjteménye

igazán, akik az utcán járva néztek fel a házra. És így, az üvegfalas kialakítással egy rendkívül izgalmas építészeti helyzet állt elő: a mű megtekintése az épület belső terébe való belátással jár kéz a kézben. A mindig napsütötte déli tájolású homlokzaton az üvegfal felnyílt, és látni engedte a déli osztályteremek falára helyezett kerámiaalkotást és egyben a ház belső struktúráját. Az ezredfordulón készült felújítás itt hibázott a legnagyobbat: megmaradt ugyan az üvegfal, de tükörfólia került rá. Nyilván a déli napsütés elleni védelem okán, azonban így már nem láthatjuk, mi van mögötte. Mint homlokzati felület megmaradt az üvegfal, valódi értelmét ugyanakkor elvesztette, és így egy lényegében köztéri alkotást tűnt el.

Röviden érdemes kitérni még a tornaterem – elsőre talán illogikusnak tűnő – elhelyezésére a legfelső szint-

ten. A Pilttel egy irodában dolgozó statikus, Nemes József egyszerű gazdasági és tartószerkezeti okokkal magyarázza a döntést:²⁴ a nagyfeszítvű szerkezetet statikai okokból sokkal kedvezőbb volt a sűrű megtámasztást igénylő tantermi szintek fölé tenni. Ennek az érvnek ugyan ellentmond, hogy a földszint lábakra állításával ott szintén a tornateremmel szinte meg egyező feszítvőt kellett áthidalni. A műleírásból tudjuk, hogy a tornaterem így is megbonyolította az egész ház szerkezeti rendszerét, mert a rezgések felvétele miatt a földszinti keretállásokat sűríteni kellett. A tervezésnél külön gondot fordítottak a tornaterem és a tanterem akusztikai elválasztására: a második emelet felett egymástól elválasztott, kettős vasbeton födém készült. Az engedélyezési terv műleírásában Pilt magabiztosan kijelenti, hogy „a hangszigetelés kivételét a

24 Az épületnek a tavaly elhunyt Mészáros Etelka volt a statikusa, Nemes a terv talajmechanikai munkarészeit készítette.

közölt részletek megoldják”. Egykori diákokkal beszélgetve a megoldás mégsem sikerült maradéktalanul, bár a helyzetet a 2001-es felújítás javított valamennyit. Mindent összevetve azonban Pilt formailag bravúrosan használta ki ezt a funkcionális helyzetet: a felfelé egyre tömörebbé váló kompozícióval talán legmeggyőzőbb, legszebb arányú, legplasztikusabb épületét hozta létre, amely ráadásul mindegyik közül még felújítása után is relatíve a legjobb állapotban van.

Műemlékek és a nagycenki kastély esete

A GYSMTTV feladatai közé tartoztak a győri Ingatlankezelő Vállalatnak (IKV) végzett felújítási munkák. Így több belvárosi műemléképület renoválásának tervei is itt készültek. Ugyanakkor ezek inkább voltak állagmegóvási és „tatarozási” munkák, mint szakszerű, kutatásokkal és dokumentálással együtt járó műemléki igényességgű helyreállítások (amelyekre Győrben főleg a későbbi évtizedekben kerül majd sor). Egy épület esetében van forrásunk arról, hogy Pilt közreműködött a felújításban. Jenei és Koppány Győr című munkájukban említik, hogy a Király (akkoriban Alkotmány) utca 8. számú ház késő barokk homlokzatát az ő tervei alapján állították helyre 1963-ban.²⁵ Másik két, nagyléptékű műemlékes, egyházi vonatkozású munkáját, a székesegyház rekonstrukcióját és a Pannonhalmi Főapátság épületegyüttesének felmérését már említettük, előbbire később részletesebben kitérünk. A források szerint még egy jelentős műemléki együttes tervezését is elkezdte, mégpedig a nagycenki Széchenyi-kastélynak a rekonstrukcióját. E munka szerzősége később feszültségeket okozott. A kortársak sem emlékeznek rá egyértelműen, hogy meddig terjedt Pilt szerepe a munkában. Valaki úgy véli, hogy „azt Varga Pista csinálta”, mások pedig szintén Varga István igazgatóhoz kötik a tervezést, hozzátéve, hogy Pilttől vette át a munkát. A kérdés azért érdekes, mert sem a 2001-ben Varga István által írt vállalattörténeti összefoglalóban,²⁶ sem pedig a *Magyar Építőművészet* 1974/1-es számában²⁷ nem szerepel Pilt neve a tervezők között. Sőt, az előbbi szerint a tervezés 1971–1987 között folyt, tehát már Pilt



11. A Révai Gimnázium bővítése, nyugati homlokzat, Győr, 2015
A szerző fotója

távozása után. Ő azonban máshogy emlékszik, és komoly sérelemnek veszi neve kihagyását a szerzők közül. A Gábor Jenőnek címzett levelében, amelyben azért kardoskodik, hogy a bazilika-toronymsíkok felújításáról az ő véleményét is kérjék ki, idézi a nagycenki kastély esetét: „Nem akarom a nagycenki kastélyt felhozni, de annak a teljes tömegbeli rekonstrukcióját, főhomlokzatát – bizonyíthatóan – én csináltam. Úgy kigolyóztak, mintha semmit sem csináltam volna.”

Több forrás is megerősíti, hogy a felújítás tervezése nem 1971-ben, hanem már 1969-ben elindult. A *Magyar Műemlékvédelem* 1977-ben részletes leírást ad²⁸ a kastélyról és annak folyó helyreállításáról. Bár ebben a szövegben Pilt neve nem szerepel, de megtudjuk, hogy az OMF a programtervet 1969-ben készítette el, és 1970-ben már zajlott a főépület helyreállítása. A *Műszaki Tervezés* 1970/6. számában is találunk egy cikket,²⁹ amelyet P. R., azaz vélhetően maga Pilt Rudolf jegyez, és itt tervezőként az ő neve szerepel. Ezt az írást így zárja: „a főépület helyreállítása 1969. évben megkezdődött és előreláthatóan 1971-ben befejeződik”. Tehát még itthoni működése alatt, az ő tervei alapján legalább részben megvalósult a főépület helyreállítása. További bizonyíték szerzősége mellett, hogy a vállalat tízéves évfordulójára publikált

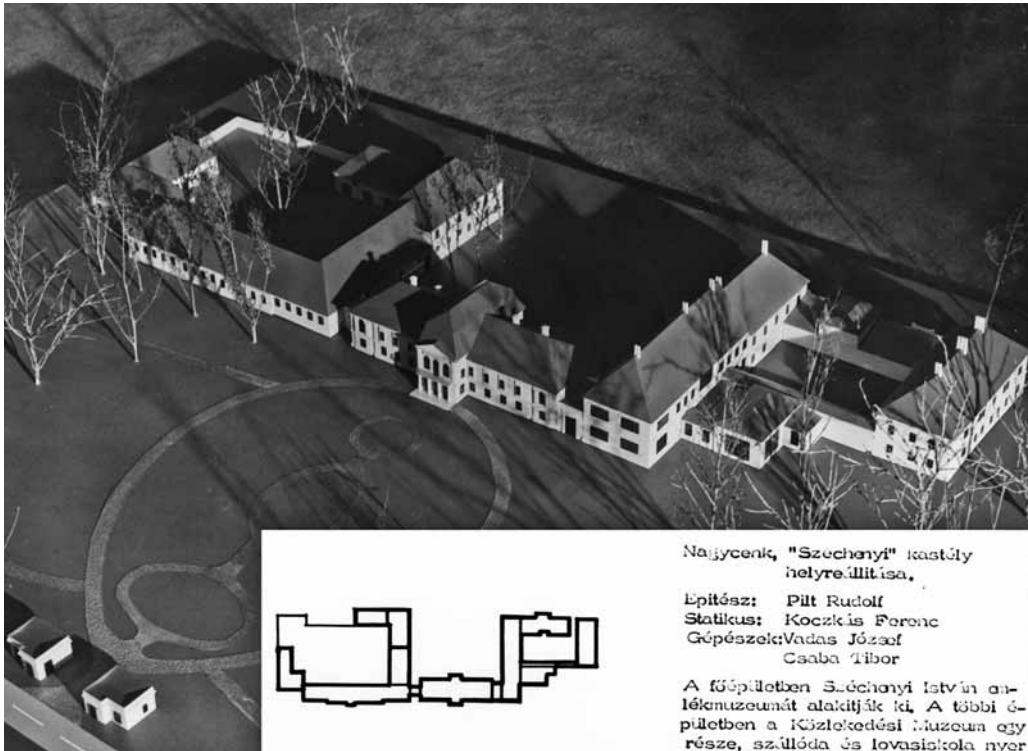
25 JENEI FERENC–KOPPÁNY TIBOR: *Győr*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1964. 75.

26 VARGA 2001 (ld. 6. j.) 122.

27 WINKLER GÁBOR: A Széchenyi-kastély főépületének helyreállítása. *Magyar Építőművészet*, 1974. 1. sz. 54–58.

28 KRISZT GYÖRGY: A Nagycenki Széchenyi-kastély helyreállítása. In: *Magyar Műemlékvédelem 1973–1974*. Szerk. DERCSENYI DEZSŐ. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 265–289.

29 P. R.: Nagycenki „Széchenyi” kastély helyreállítása. *Műszaki Tervezés*, 1970. 6. sz. 47–48.



12. Makettfotó, a tervet készítőik nevei és rövid leírás a nagycenki Széchenyi-kastély felújításáról, 1970 körül
 A Győr-Sopron Megyei TervezőVállalat jubileumi kiadványa, é. n. (ld. 13. j.)



13. Cukrászüzem és konyha a győri Tihanyi Árpád úton (az ezredforduló körül lebontva), 1970 körül
 A Győr-Sopron Megyei TervezőVállalat jubileumi kiadványa, é. n. (ld. 13. j.)

füzetben³⁰ is Pilt neve alatt szerepel a felújított kastély makettjének fotója (12. kép). Annak ellenére is érthetetlen Pilt „kigolyózása” a munkából, hogy a teljes felújítás távozása után még több mint másfél évtizedig húzódott. Talán mégis okozott némi feszültséget és elégedetlenséget hirtelen távozása, vagy – ahogyan egyik kollégája spekulál – az emigrációja miatt „felsőbb utasításra” hagyták ki a tervezők közül. Ezt erősíti meg fia visszaemlékezése is, amely szerint Piltet távollétében itthon két év börtönre ítélték. Persze mindez magyarázza, hogy 2001-ben miért nem szerepel neve az alkotók között.³¹

További munkák: a presszótól a tetőtér-beépítéseken át a cukrászüzemig

Pilt működési területének széles skálájára jellemző, hogy a nagyléptékű műemléki együttesek és a jelentős egyházi megbízások mellett feltűnően sok kisméretű felújítást is megtaláljuk az életműben. Ahogyan a templomoknál, így ezekben a munkákban is Gábor Jenő volt állandó munkatársa. Mivel eddig sajnos egyik alább felsorolt munkának sem találtam meg tervdokumentációját, így elsősorban az ő visszaemlékezésére, illetve a hagyatékban megőrzött korabeli újságvivágatokra kell hagyatkoznunk. Gábor Jenő három helyet említ, amelyeknek belsőépítészetét ők tervezték. Pilt nevéhez kötődik Győrben eszerint a Dunakapu térre nyíló, híres Matróz vendéglő felújítása (Káposztás köz 1.), valamint a jelenleg Szalai vendéglő néven működő étterem (Kisfaludy u. 34.) rekonstrukciója. A harmadik említett hely már megszűnt, és nem azonosítható egyértelműen (Király utca 9. vagy 11. szám). Gábor szerint Pilt előszeretettel mutatta meg ezekben a kisméretűekben a falak nyerstégla felületét: „mindenhol azzal kezdtük, hogy levettük a vakolatot”. És valóban, mind a Matróz, mind a Szalai vendéglő belsejében ma is meghatározó a nyerstégla, és egyébként (a kutató pechjére) mind a Király utca 9., mind a 11. szám alatti üzlethelyiségben szintén dominál a vakolatlan falazat (bár ez utóbbi frissebbnek, újabbnak tűnik, kevésbé a



14. A Mezőgazdasági Gépgyár 1500 adagos konyhájának önkiszolgáló pultja, Mosonmagyaróvár, 1970 körül
A Győr-Sopron Megyei Tervező Vállalat jubileumi kiadványa, é. n.
(ld. 13. j.)

hatvanas évekből származónak). Egy nem datált újságcikk-kivágat is megerősíti, hogy a Matróz étterem rekonstrukcióját Pilt tervezte. Ebből azt is megtudjuk, hogy a Győr-Sopron Megyei Vendéglátó Vállalat ekkor több vendéglátóegység helyreállítását elindította, de további konkrét helyeket nem közölnek. Egy másik újságvivágatból még egy példánál azonosítható szerzősége: ő tervezte 1966 körül a csornai Erzsébet presszó belsőépítészetét is, amely valamikor a kétezres évek elején alakult át kínai üzletté.

Ezekon felül további néhány nagyobb munkáját tudjuk azonosítani. A jubileumi kiadvány és a visszaemlékezések alapján az ő alkotása a győri cukrászüzem és 1500 adagos gyerekkonyha funkciójú épület (13. kép). Innen szállították az egész járásba a süteményeket, és városszerte a napközisek napi kétszeri étkezését. A ház a mostani Tihanyi Árpád úti aluljáró mellett, a 10. számú lakóépület helyén állt, lebontására a 2000 körüli években kerülhetett sor. A tizedik évfordulás kiadványban szerepel egy másik épület is, amelyet Varga Istvánnal együtt jegyez: a mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár 1500 adagos konyhája és étterme. Ez a ház még megvan a Kühne Gépgyár ipari műemlékekben

30 Sz. n.: *Győr-Sopron Megyei Tervező Vállalat*, é. n. Varga István jegyzi az előszót, ebből derül ki, hogy a fotóalbumot 1970-ben, a vállalat tízéves fennállásának évfordulójára adták ki.

31 Érdekeséggként említjük meg, hogy Kuslits Tibor az ARC'4. számában írt életrajzában a kastély felújításának terveit Ivánka Andrásnak

tulajdonítja. Kuslits 2000 (ld. 9. j.) 34. Ivánka szerepe azonban már csak azért is meglehetősen kérdéses a kastélyrekonstrukcióban, mert ő 1961–1963 között, tehát jóval a rekonstrukció kezdete előtt dolgozott Győrben. 1960–1962-ben az OMF a legszükségesebb állagvédelmi munkákat végezte csak el a kastélyon, és magának a teljes rekonstrukciónak a tervezése csupán 1969-ben kezdődött.



15. A győri Székesegyház rekonstruált toronysisakja, 1968 körül
Fotó: Pilt Rudolf, Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)



16. Bánk József püspök és Pilt Rudolf a győri székesegyház építkezésének helyszínén 1968 körül
Fotó: Pilt Rudolf, Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)



17. Bánk püspök a terveket tanulmányozza, míg Pilt az épülő toronysisakra mutatva magyaráz. A kép többi szereplője nem ismert, 1968 körül
Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

gazdag telepén, rendezvényterként továbbra is használják, bár az idők során belsőépítészeti kialakítása már elűnt (14. kép).³²

A régi kollégák még a győri ágyúgyári lakótelepre (Fiala Géza, 1915–1917) készült terveit említették. A csupán szóbeli – igaz, egybecsengő – források alapján az ő alkotása a műemléki együttes központi terének északi részén álló, Nagysándor József utca 9. szám alatti négyszintes társasház. A lakótelep központi tere eredetileg beépítetlenül maradt, a lakóházak egységes terv szerinti megépülését nem követte az első világháború után még csak elvben tervezett középületek megvalósítása. Egyetlen kivétel volt a déli oldalon elkészült, az Árkayak által jegyzett híres gyárvárosi templom. Az északi rész viszont csak a hatvanas években épült be. Három ház épült meg ekkor: a teresedés közepén az utóbbi évben lebontott Mátyás vendéglő (Bognár István, 1963), és két oldalán egy-egy négyszintes lakóépület. Ezek közül a keleti irányba esőt tervezte Pilt, amely valóban jobb arányú, valamelyest érdekesebb. Ugyanakkor ezt is inkább átlagosnak, és a telep építészetétől idegennek mondhatjuk, bár léptékében és telepítésében finomabban, elegánsabban viselkedik, mint a tőle nyugatra megépült másik.

A lakóegyüttes máshogyan is magán viseli az építész keze nyomát: a kollégák szerint ő volt a tervezője a telepen megvalósuló tetőtér-bépitéseknek. „Maszek

munkának indult, de aztán akkora lett, hogy nem lehetett már magánba csinálni, mondták, hogy vigyük be a cégbe. Szerintem több mint száz lakást alakítottunk ki a lakótelep épületeinek tetőterében.” – emlékszik vissza Nemes József, hozzátéve azt is, hogy ez is a nagyon jól fizető munkák közé tartozott. A telepen ekkoriban azonban nemcsak tetőtér-bépitések készültek, hanem emeletráépítések is, amelyek meglehetősen nagy kárt okoztak a műemléki együttes képében. Hogy vajon ezekben is közreműködött-e Pilt, egyelőre nem sikerült kideríteni, bár ki nem zárhatjuk. Ha ez így van, akkor talán ennél a munkánál az építészeti elkötelezettséget és érzékenységet felülírta az „ügyesség” és a „gazdasági érvényesülés” szempontja.

Amire a legbüszkébb volt

A győri székesegyház toronysisakja egy második világháborús találat következtében megsemmisült. A város és a püspökség vezetőinek akarata találkozott, amikor elhatározták, hogy a csonka tornyot, a bazilika tetőzetét, valamint a külső homlokzatokat helyreállítják Győr várossá válásának 700 éves évfordulójára, 1971-re. Egy tervpályázat nyomán jutott Pilt Rudolf 1967-ben ehhez a munkához (15. kép).³³ Ahogy már említettük, győri mű-

32 Köszönet illeti az információkért és a mai állapotot mutató fotóért Németh Jánosné-t a Kühne Mezőgazdasági Gépgyár Zrt. titkárságáról.

33 A szóbeli beszámolók mellett két megjelent írás is említi Pilt nevét:

„A székesegyház új helyreállítását, toronysisakjának visszaállítását, egységesítő tetősíkjaikat, homlokzati felújítását Pilt Rudolf építész tervezte. A munka műemléki irányítását, ill. művezetését Kriszt György az OMF területi főelőadója végezte.” Kozák Károly–LÉVÁRDY Ferenc–



18. Pilt Rudolf a földön készülő toronysisak-ácsolat mellett, 1968 körül
Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

ködésének utolsó néhány évét végigkísérik az egyházmegyének vállalt feladatok,³⁴ amelyeket állítólag az itt kialakult kapcsolat hozott.

A munkához való, már említett személyes kötődése miatt érinthette rendkívül érzékenyen, hogy Winkler Gábor *Győr 1939–1999*³⁵ című, egyébként hiánypótló kötetében azt írja: „A székesegyház toronysisakját Alexovics László modellje alapján állították helyre”. A mondat valóban elég szerencsétlen, hiszen bár a sisakról tényleg készített Alexovics modellt, de egy makett alapján nyilván képtelenség egy bonyolult történeti toronysisakot rekonstruálni. Piltnek érthetően fájt, hogy az ő nevét nem közölte Winkler. Ceruzát ragadott, és levelet írt a szerzőnek, amelynek piszkozata maradt ránk. Erre a levélre támaszkodva foglalhatjuk össze a bazilika tervezésének, felújításának történetét, amelynek főbb sarokpontjait mind a személyes visszaemlékezések,

mind a rendelkezésre álló források megerősítik. 1967-ben egy zártkörű pályázati bemutatás után ajánlotta az OMF-ben dr. Gerő László Bánk József püspöknek, a Győri Egyházmegye apostoli kormányzójának, hogy Pilt Rudolfot kérjék fel a rekonstrukció tervezésére (16–18. kép). A munka a következő ütemezés szerint készült: 1967 nyarára megvolt a székesegyház teljes építészeti felmérése. 1967 őszére elkészült a tanulmányterv fénykép-dokumentációval, műszaki leírással és költségvetéssel („3 példányban, fekete műbőr kötésben szállítva, cca. 12 cm vastag” füzetben). Ekkor következett a legizgalmasabb feladat: az egyetlen fellelhető fénykép és egy megmaradt rozetta alapján kellett rekonstruálni az 1805-ben épült eredeti toronysisakot. Sok sikertelen próbálkozás után Piltet végül a „szerkesztési elvek felismerése” vezette el a kész tervhez. Ekkor már gyors ütemben, 1967 decemberére elkészültek a kiviteli tervek (amelynek szerkezeti munkarészét Nemes József készítette), és maga az építkezés a következő év elején el is kezdődött. Először a toronysisakot (1968), majd az új tetőt (1969), végül a homlokzat vakolását fejezték be (1970). A toronysisak terveinek műemlékvédelmi és megbízói elfogadtatásához kellett azt a bizonyos gipsz-makettet elkészíteni. A feladatra először felkért, egyházi műemlékek felújításában sokat foglalkoztatott iparművész, Borsa Antal nem vállalta a feladatot, de az idősebb Alexovics László³⁶ – kissé tartva ugyan az egyházhhoz kötődő munka esetleges következményeitől – igent mondott. Pilt megjegyzi, hogy noha Alexovics „nagyon jó szobrász”, a makett mégis eltért a tervektől. Ennek is köszönhető szerinte, hogy az OMF-ben történő bemutatáson Gerő a makettet egy pillantás után félrerakta, és a tervlapokban mélyedt el, amelyeket fél órán belül el is fogadtak.³⁷ Az 1968 tavaszán megindult rekonstrukciót őszre be is fejezték, legalábbis ezt tanúsítja az a meghívólevél, amely Piltnek érkezett Bánk püspöktől az október 31-én tartandó ünnepélyes avatásra.

Nemcsak a már idézett sírfelirat, de maguk a hagyatéki dokumentumok is kétségtelenné teszik, hogy ez a munka állt végig Pilt szívéhez a legközelebb. Az anyag magyar vonatkozású részének több mint háromnegyedét az erről

SEDLMAVER JÁNOS: A győri székesegyház Szentháromság (Héderváry-) kápolnája *Arrabona – Múzeumi Közlemények*, 14. 1972. 139; valamint egy rövid cikk: *Új Ember*, 24. 1968. 15. sz. 3.

34 A Pilt család kapcsolata a székesegyházzal egyébként már korábban kezdődött, ugyanis az 1939-es rekonstrukcióhoz a Pilt-vállalkozás készítette a műkő lapokat: „A padozat burkolására a boltozattartó oszlopok aljának márvány burkolatához alkalmazott májszínű műkőlapokat Pilt Vince győri gyárában készítették. A jól tisztítható kockák fénye mellett egységesnek tűnik fel az egész padozat.” Dr.

SZABADY BÉLA: A székesegyház legújabb restauráció s munkálatai. In: BEDV VINCE: *Győr katolikus vallásos életének multja*. (Győregyházmegye multjából, 5.) Győr, Győregyházmegyei Alap, 1939. 179.

35 DR. WINKLER GÁBOR–KURCSICS LÁSZLÓ: *Győr 1939–1999*. Győr, Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság, 1999.

36 Alexovics László (1913–1986) szobrász készítette a makettet. Fia, ifjabb Alexovics László később a Győriterv makettkészítője lett.

37 A kiviteli tervdokumentáció tervlapjainak egy-egy példányát a kereszt alatti gömbbe is elhelyezték.



19. Az 1990-es években felújított Nibelungenmühle hatalmas műemléki együttese a Rajna partján, Worms, 1990-es évek eleje Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

szóló dokumentumok teszik ki: fotók (az építkezésről, de a püspökségen tartott fogadásokról, kávézásokról is), cikkek gyűjteménye, emlékebe eltett meghívók stb. Különösen a Gábor Jenőnek címzett levél (2002) tanúskodik a szinte már-már féltő gondosságról, amellyel a toronysisak sorsát követte. Hosszan, pontokba szedve tér ki az egyes szerkezeti elemekre (tetőhéjzat, ereszcsonna, a torony stb.). Alapvető álláspontja, hogy csupán apró javítások lehetnek szükségesek, és kissé túlbuzgónak tartja Gábort (óvja az „öncélú hibakeresés”-től), félti a tornyot a szakszerűtlen kezeletől. Felajánlja továbbá, hogy „ingyen” áll a püspökség rendelkezésére, azzal együtt, hogy „semmi nem sürgeti az azonnali cselekvést”. Hozzáteszi: „A pusztulás előtti toronysisakot sem bolygatták, jóllehet majdnem 200 éves volt, pedig biztos, hogy nem volt jobban megcsinálva mint [ez,] 1968-ban”. Végül nyomatékosan felhívja a figyelmet arra, hogy fenntartja a szerzői jogot, informálják, és kérjék ki a véleményét minden esetleges beavatkozásról.

A toronysisak itt közölt fotójának (15. kép) az ad különös jelentőséget, hogy ugyanabból a szögből készült,

mint az az archív kép, amely alapján a rekonstrukció készült. Egy, a hagyatékban található, 1968. október 10-re datált újságcikkből³⁸ idézve: „Még e hónap végén elkészülhet tehát az a fotó, amelyet elképzelhető izgalmossal vár a tervező Pilt Rudolf: a Püspökvár tornyából, pontosan kimért szögből [készül], amelyet ki lehet majd nagyítani ismét [...] ugyanolyan méretűre, mint a falán függő [háború előtti] fénykép.” Vagyis ez a fotó volt hivatott bizonyítani, hogy Pilt jól ismerte fel a sisak szerkesztését, és a maga eredetiségében adta vissza a győrieknek a belváros legmagasabban fekvő épületének legkiemelkedőbb, szimbolikus felépítményét.

Architektbüro Pilt

1968-ra elkészült a toronysisak-rekonstrukció, 1970-ben épült addigi legnagyobb méretű épülete, a Révai Gimnázium bővítése, és dolgozik a régió egyik legjelentősebb kastélyának, a nagycenkinek a felújítási tervein. Ismert

38 Sz. n.: *Ötvenhét felvétel – elkészült a kupola*. 1968. október 10-i újságváltozat. Forrás: Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon).



20. A teljes rekonstrukción átesett Hotel Asahi, Düsseldorf, 1990-es évek
Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

és elismert építész, aki ráadásul egy divatos, nyugati autóval járja a várost és a megyét. Úgy látszik, azonban mégsem volt elégedett, hiszen családját összepakolva 1970 júliusában útra kelt. A tanulmány elején utaltunk származására, így nem okozhatott neki problémát a német nyelvi közeg. Kollégájának, Bödök Miklós építésznek testvére, Bödök Tamás statikus ekkor Münchenben dolgozott, ő is segítette a Pilt-család megérkezését a nyugati világba. A MÉSZ-nek írt levélére támaszkodva foglalhatjuk össze itteni életútját: 1970 után „12 évig a hírhedt »Neue Heimat Städtebaunál« [...] voltam mint tervezőépítész alkalmazva.” Itt is felismerhették kvalitásait, és egy idő után önálló munkákat is kapott, mégpedig nem is kis léptékűeket: „részben egy nagyon jó Német Team-ben [dolgoztam,] de később egyedül két iskolacentrumot, irodaházakat terveztem”. Ezekről sajnos



21. Hatszintes lakóház, Am Alten Weiher, Neuss, 2001 körül
Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

közelebbit nem tudunk. Ezután, feltehetően 1982-ben önállósodik. Először Düsseldorf-Meerbuschban alapítanak közös irodát egy 1956-ban emigrált Szörényi nevű építésszel, majd Mönchengladbachban megalapítja saját irodáját, az Architektbüro Piltet (Luisenstraße 164., 41061 Mönchengladbach). Friss diplomás fiát nemsokára bevonta a tervezésbe, akivel egészen az apa haláláig voltak közös munkáik.

Németországban főként a meglévő történeti vagy az ipari előregyártás korából származó vasbeton épület szakértésével és felújításával foglalkozott. A hagyatékban megtalálható az iroda referenciamunkáinak listája, amelyben nem kevesebb, mint hatvankét projektet sorol fel – sajnos évszámok nélkül. Ezek legtöbbször „Sanierung”, azaz helyreállítás, felújítás. Középületek éppúgy vannak köztük, mint nagyléptékű ipari épületesek és lakóházak. A munkákról készült fényképek, újságvivágatok és elvéve egy-egy tervlap teszi ki a ránk maradt anyag közel háromnegyedét. Az előkerült legkorábbi fotó, amelyen már saját irodájában készült munkája van, 1988 augusztusából való. Ezen a Deutsche Tiernahrung Cremer GmbH (Deuka) cég egy már felújított ipari épülete található. Talán a legnagyobb volumenű munkáik e vállalat üzemének rekonstrukciói voltak. Ebben az időszakban a cég minden rekonstrukciós és bővítési munkáit (mintegy tizenöt ipari komplexum) a Pilt-iroda végezte. Ezek közül kiemelkedik az 1920-as években épült, wormszi Nibelungenmühle épület-együttesének felújítása (19. kép). A Rajna partján álló, impozáns együttes teljes műemléki igényességű

helyreállítására 1990 körül kerülhetett sor. A történeti vasbetonszerkezet nagy szakértelmet igénylő javítása mellett kiemelkedően igényes (tervezői és kivitelezői) munka a főépületet borító fémlemez-fedés. Erre kifejezetten büszke volt, amit a közölt fotóhoz tűzött cédula is bizonyít: „»Worms-Nibelungenmühle« üzemi és tető rekonstrukció, 2 ½ évig tartott, elvéreztünk rajta, de nagyon szép, közvetlen a Rajna-parton áll. [...] az egyik legszebb munka volt.” Hasonló feladatokra szerződtek olyan nagyvállalatok, mint a Kofu és a Thyssenkrupp. Ez utóbbinak egy mintegy 30 épületből álló szolgálati lakótelepét is felújította (Duisburg, Schlachthofstraße, 66–92.).

A Pilt-iroda az ipari előregyártás korában készített beton-épületek felújításával is foglalkozott. Ezek közül kiemelkedik a már említett düsseldorf-i hotel, amely állványáról Pilt leesett. Az 1956-ban épült ház (Kurfürstenstraße 30.) érdekessége, hogy ez volt Düsseldorf első magasháza, amely ma is szállodaként működik (20. kép). További jelentős súlypontját adják kinti munkásságának az egykori NDK területén (főleg Lipcse és Görlitz környékén) végzett munkái. Fia beszámolója alapján mintegy 25 történeti (bel)városi ház felújítása fűződik az iroda nevéhez, amelyekben már főképp az ifjabbik Pilt dolgozott. Néhányról az épület címével ellátott fotót is találunk a hagyatékban: egy négy szint + tetőtér-beépítéses, feltehetően 20. század eleji lipcsei ház (Kapellen Straße és Köhler Straße sarkán), a lengyel határ mellett fekvő Görlitzben két épület (Emmerich Straße 63. és James von Molke Straße 16.), valamint egy, már az egykori NSZK területén, a Bonn melletti Königswinterben álló századfordulós ház (Rheinallee 14–15.).

Az itt felsorolt munkák azt mutatják, hogy németországi működésében kevésbé a Győrben megismert, formalotásra érzékeny, kreatív építész énje dominált. Sokkal inkább előtérbe kerül a szakmájához kiemelkedő szinten értő konstruktőr és az irodáját gazdaságosan működtetni képes vállalkozó. Ezzel együtt egy épületnek meglehetősen gazdag fotódokumentációja mégis ránk maradt, amely bizonyítja, hogy idősebb korában is megmaradt a nehéz helyzeteket is elegáns megoldásokkal kezelő, fantáziadús építésznek.

A fiával 1988 körül, közösen tervezett többlakásos neuss-i épület (Am Alten Weiher 25.) (21. kép) telekadottságai annyiban hasonlítanak a több mint két évtizeddel ezelőtti, győri Kazinczy utcai tervének helyszínéhez, hogy itt is két, egymástól nagyon eltérő párkánymagasságú épület közé kellett házat építenie. Látjuk azonban, itt már mennyivel finomabban és kiérleltebben járt el, mint



22. Pilt Rudolf a győri Székesegyház épülő toronysisakjának állványzatán, 1968 körül
Pilt Rudolf hagyatéka (magántulajdon)

ahogy azt két évtizeddel ezelőtt tette volna. A legmagasabb részén hatszintes társasház képlete egy frappáns ötleten alapul: az épület egy henger alakú, függőleges közlekedőmag, egy lépcső- és lifttorony köré szerveződik, erre spirálszerűen felfűzve nyílnak a lakások. Egy korábbi tervváltozat makettje még képletszerűbben mutatja a gondolatot, ahogyan a lépcsőtorny köré csavarodik fel az épület, és ezzel a megoldással áll elő a formai átmenet az eltérő magasságú szomszédos épületek között. A (város által előírt) piros nyerstégla homlokzatot jól egészíti ki a nyílászárók mélykék színe, valamint a német precizitással megépített fémlemez burkolat, amely a legalább öt különböző tetősíkot fedi. E tagoltság abból is származik, hogy Pilt ügyelt rá, hogy minden lakáshoz nagy méretű, kényelmes loggia tartozzon.

Egy igazi nagybetűs Építész

Egyik kortársa az interjú során megjegyezte: „kint már soha nem lett olyan igazi nagybetűs építész, mint amilyen itthon volt”. És bár igaz, hogy németországi munkáinak többségében valóban nem a formaalkotó, hanem a mérnök építész énje került inkább előtérbe, de a neuss ház bizonyítja, hogy ha kellett, ekkoriban is tudott kreatív megoldásokat alkalmazni és formai szempontból izgalmas házat tervezni. Másrészről győri működését áttekintve is látjuk, mennyi rekonstrukciót, felújítási munkát vállalt újonnan készült épületei mellett. Számomra épp ez a megkapó Pilt Rudolf életművében, hogy (jó értelemben véve) érvényesülni tudott szakmájának minden területén. Ráadásul mindezt két, egymástól merőben eltérő politikai, társadalmi és gazdasági közegben.

A *Magyar Építőművészet* 1969/4. számában P. R. (azaz feltehetően maga a tervező) az MHS-székház kapcsán jegyzi meg: „Sokat vitatott a homlokzat kialakítása, [amely tervezésének] egyik komponense a plasztikus megjelenésre való törekvés volt. [...] Kétségtelen, hogy a tiszta funkcionista építészeti felfogás elmélete szerint vizsgálva a homlokzatot, megfogalmazása támadható. [De] ugyanígy vitatható lenne az utóbbi időben ijesztő mértékig általánosan elterjedt és megunt vízszintes vagy függőleges csíkozású homlokzat is”.³⁹

Ezeket a mondatokat egyfajta ars poeticaként is olvashatjuk (22. *kép*). Pilt mindig feszegette a határokat, soha nem elégedett meg a sablonos, bejártott és kézenfekvő megoldásokkal. Kereste a bonyolult építészeti helyzeteket, és megfejtésükben vállalta a szokatlan végeredmény esetleges kockázatait. Olyan építész volt, aki a kihívások iránti nyughatatlan vágyát szakmájának minden területére kiterjesztette. Mi több, nemcsak a szigorúan vett hivatásbeli szempontokat tartotta fontosnak, hanem az emberieket is, úgymint a munkatársaival és megbízóival való kommunikációt és az irántuk való megbecsülést. Talán nem is tudjuk olyan részét említeni e rendkívül összetett szakmának, amelyben ne mozgott volna otthonosan, ne alkotott volna maradandót: Pilt Rudolf tehát minden bizonnyal mégiscsak igazi, nagybetűs Építész volt.

Hartmann Gergely
 építészmérnök
 PALATIUM Stúdió Kft.
 hartmann.gergely@gmail.com

TÁRGYSZAVAK

Pilt Rudolf, Győr-Moson-Sopron megye, Győr-Sopron Megyei Tanácsai Tervező Vállalat, emigráció, háború utáni építészet

KEYWORDS

Rudolf Pilt, Győr-Moson-Sopron County, The Planning Corporation of Győr-Sopron County, Emigration, post-war architecture

³⁹ P. R.: MHS Győr megyei és városi elnökségi székháza, 1969. *Magyar Építőművészet*, 1969. 4. sz. 10–13.

Pilt Rudolf azonosítható munkái Győrben és környékén 1961–1970 között

Terv:

Beépítési terv a Győr, Kazinczy út 5–9. foghíjtelkekre, 1966 körül

Tervdokumentáció vagy egyéb publikációk alapján egyértelműen azonosítható új épületek:

GYSMTTV székházépülete, I. ütem, 1963, 9024 Győr, Baross Gábor út 61–63.

Jelenleg: iroda- és lakóházként működik, jelentősebb átalakítás, felújítás nem történt.

Emeletráépítés, négy lakás, köztük az építész sajátja is, 1963, 9026 Győr, Ady Endre utca 13.

Jelenleg: változatlan funkcióban lakások.

Szabadstrandi öltöző és büfé, 1964, 9026 Győr, Vásárhelyi Pál út 12.

Jelenleg: szórakozóhely, jelentősen átalakítva, toldaléképületekkel bővítve.

Állami Gazdaságok megyei székháza, 1965 vagy 1966, 9021 Győr, Jókai út 12.

Jelenleg: homlokzati nyílászárókat cserélték, egyébként külső megjelenése az eredeti állapotban. Belső kialakításáról nincs adat. Funkciója irodaház.

Cukrászüzem és 1500 adagos gyermekkonyha, 1965–1969 körül, 9023 Győr, Tihanyi Árpád út 10. 2000 körül lebontva.

Mezőgazdasági Gépgyár étterme és konyhája, 1965–1969 körül, 9200 Mosonmagyaróvár, Kühne Ede tér 2.

Jelenleg: az épület külső megjelenése nagyrészt az eredeti állapotban, belső tere, bútorzata ma már nincs meg. Funkciója étterem és rendezvényhelyszín.

Magyar Honvédelmi Sportszövetség székháza, 1966, 9021 Győr, Bajcsy-Zsilinszky út 2.

Jelenleg: 2017-re lakásokat alakítottak ki benne, tulajdonképpen csak a tartószerkezetét tartották meg a felújítás során.

Révai Miklós Gimnázium bővítése, 1968–1970, 9021 Győr, Jókai u. 21.

Ma is eredeti funkciójában használják, 2001 során a tervező jóváhagyásával felújították. Ennek során több lényeges ponton átépítették, de nagyrészt *őrzi eredeti tereit, megjelenését.*

Belsőépítészeti munkák, felújítások a hatvanas évekből: (Újságcikkek alapján azonosítható)

Matróz vendéglő, 9022 Győr, Káposztás köz 1. (évszám nélkül) Az étterem nagyrészt megőrizte az akkori felújítás elemeit.

Erzsébet presszó, Csorna (évszám és cím nélkül) A kétezres évek elején megszűnt, üzlethelyiség nyílt a helyén.

Személyes visszaemlékezés alapján azonosítható (mindegyik évszám nélkül):

Vendéglő felújítása, 9022 Győr, Kisfaludy utca 34. Ma is vendéglőként üzemel, de a belsőépítészeti kialakítás sorsa nem ismert.

Vendéglő felújítása, Győr, Király utca 9. vagy 11. Egyik üzlethelyiség sem őrzi már az eredeti belsőépítészeti kialakítást.

Plébániaépület, 9090 Pannonhalma, Váralja 1. Használaton kívül, jórészt eredeti állapotban áll.

Négyszintes társasház, Győr, Nagysándor József utca 9. Jelenleg: társasház, jelentősebb felújítás, hőszigetelés stb. nem történt.

Tetőtér-beépítések a Győr-gyárvárosi ágyúgyári lakótelepen (Nagysándor J. utca és kapcsolódó utcák?) Jelenleg: továbbra is lakófunkciók, érdemi változtatás nélkül.

Műemlék-helyreállítások:

Király (Alkotmány) utca 6. számú ház (homlokzati?) felújítása, 1963, Győr Azóta már újabb helyreállítás történt.

Székesegyház, toronysisak, tető és homlokzati rekonstrukció, 1967–1968, Győr A toronysisak, a fedélszék és a tetőhéjalás változatlanul megvan, a homlokzatot azóta újból felújították.

Széchenyi-kastély helyreállítás tervezésének első fázisa, főépület, 1969–1970, Nagycenk A kastély néhány kisebb átalakítástól eltekintve ma is nyolcvanas években befejezett felújítás utáni formáját őrzi.

“Whenever I raised my head, I always hit it”

The Life and Works of the Architect Rudolf Pilt (1931–2005): from the Banks of the Mosoni Danube to the Rhine Shore

Research into Hungary’s architectural legacy in the period after 1945 still has a long way to go, and this is particularly true for the regions outside Budapest. The work of Rudolf Pilt (1931–2005), an architect from Győr, is little known, even by local researchers, even though he was one of the most important architects in the city between 1961 and 1970, associated with many of the most outstanding buildings constructed in this period. His career is of additional interest because in 1970 he emigrated to West Germany, initially finding work as an employee, before setting up his own office, where he was active until his death. He produced works of lasting importance in every area of his profession, and what is more, he did so in two vastly contrasting political, social and economic milieus.

A research opportunity that has arisen only in the recent past is to make use of information gleaned from personal recollections alongside the results found in the archives. For the present study I conducted interviews with six former colleagues of Rudolf Pilt. In addition, his son, Róbert Pilt, also an architect, provided me with invaluable data, and allowed me access to a thick dossier of papers, much of which has been incorporated into this work.

Rudolf Pilt’s father was a successful businessman in the pre-socialist era, so – as the son of a capitalist entrepreneur – he could only complete his university studies on a correspondence course, interrupted on several occasions. In 1961 he took up a position at the recently formed Győr-Sopron County Council Design Company, where his career suddenly took off. He was immediately appointed leader of one of the company’s architectural offices, and in 1963 he was asked to design the new office headquarters on Baross Street, one of the city’s main thoroughfares. Two further office buildings designed by him are known, which are more mature, more individual creations (headquarters of MHS [Hungarian Defence Sports Association], 1966; headquarters of Agrober [Agricultural Investment Company], 1965 or 1966). In terms of layout and support structure these buildings are quite ordinary, but their facades are quite special. Both headquarters were built with a specially manufactured glass curtain wall. The rows of elegant, reinforced concrete consoles accompanying the bands of glass not only serve to provide shade and function as walkways for cleaning, but also lend the front elevation its unique and striking appearance. These buildings already show signs of the comprehensive, but meticulously detailed approach that would characterise the architect’s later buildings, as well as his interest in three-dimensional forms, which could often verge on the poetic. The Agrober building is still mostly in its original condition, but the MHS headquarters have undergone substantial renovation and alteration.

Rudolf Hilt’s most important building in Győr was the extension of the prestigious Miklós Révai Grammar School, carried out in 1970. Standing on legs, the building has classrooms on the first and second floors, and a sports hall on the top floor. This solution, justifiable from a structural point of view, was not without its own (primarily acoustic) problems, but it provided an exceptionally exciting opportunity for articulating mass, which Pilt fully exploited. The renovations undertaken in 2001 resulted in the building suffering several substantial losses, most notably on the ground floor, whose originally open space has now been built in. Nevertheless, of all the buildings he designed in Győr, this is still the best, and the one that has remained closest to its original concept.

Pilt not only designed new buildings, but also participated in some major monument reconstruction projects. His favourite undertaking, a source of pride for the rest of his life, was the restoration of the exterior of Győr Cathedral, in particular the reconstruction of its steeple (1967–1968), which had been destroyed in the war.

The apparently successful and recognised architect, who worked on some attractive projects, was nevertheless dissatisfied with his situation in his homeland. According to the recollections of his contemporaries, he was often known to say, “whenever I raised my head, I always hit it”. In July 1970, he emigrated to West Germany, taking his entire family with him. From 1982 until his death he successfully ran his own architecture office with his son. During this period, despite the new buildings he produced, he worked on less creative tasks, making greater use of his skills in construction and engineering. As an acknowledged expert, he worked on reconstructions of historic buildings and industrial complexes, and – after the fall of the Berlin Wall – on the renovation of prefabricated concrete tower blocks in the former GDR. These ventures, together with the condominium he built in Neuss around the year 2000, prove that, even in his old age, Pilt had lost none of his talent and feeling for creating form.

Rudolf Pilt was an architect whose restless desire for new challenges extended to every area of his chosen profession. He was not afraid to employ unusual solutions or to accept the risks of the final outcome. His extremely varied body of work is not only worth finding out about, but – inasmuch as it can be saved and conserved – it is also well worth keeping for posterity.

Gergely Hartmann
architect
PALATIUM Stúdió Kft.
hartmann.gergely@gmail.com